

Els sanitaris rellevants i la cobertura sanitària a Lleida en els segles XVIII i XIX

Fernando Pifarré San Agustín

Per fer un estudi dels sanitaris més rellevants i de la cobertura sanitària a Lleida en el segle XVIII i XIX, hem revisat els llibres parroquials de la parròquia de Sant Joan de Lleida corresponents a aquestes dues centúries ja que, aquesta Església era la més important i per tant la més representativa de Lleida

Hem revisat un total de 81.777 partides, de les quals 27.719 pertanyen a òbits, 45.069 a baptismes i 8.989 corresponen a matrimonis.

La recerca esta dirigida a recollir tot el personal sanitari que apareix documentat en aquestes partides; molts d'ells surten documentats perquè fan de padrins de bateig o de testimonis de boda o simplement perquè es casen o es moren.

Els sanitaris que hem recollit de l'arxiu parroquial de Sant Joan en els segles XVIII i XIX arriben a la xifra de 577 que els desglossem en:

- 179 metges
- 63 apotecaris
- 141 cirurgians
- 75 adroguers
- 63 llevadores
- 8 metges cirurgians
- 1 apotecari obrer
- 23 albeitaris o manescals
- 2 estudiants de medicina (en total són cinc però tres també apareixen documentats com a metges)
- 5 infermers
- 1 practicant de cirurgia
- 3 auxiliars clínics (porter i ajudants)
- 3 practicants de medicina

- 3 batxillers en medicina (en total són quatre però un d'ells també el tinc com a metge)

- 5 metges especialistes: 2 cirurgians llevadors
  1 cirurgia dental
  2 cirurgians oculistes

- 2 com a personal directiu- administratiu

En total tenim 2.871 partides en què hi consta algun sanitari i que representen el 3,51 % de totes les partides.

Ens dona una mitjana 4,9 partides per sanitari. Aquesta mitjana és bastant alta, malgrat que en alguns casos només apareixen una vegada i en altres més de 100 vegades. Això ens reafirma la gran influència social que tenien alguns sanitaris i que el seus conciutadans ho reconeixien fent-los padrins de bateig o testimonis d'un casament...

D'aquest 577 sanitaris recollits hem constatat que no tenien tots el mateix prestigi local ja que alguns els registrem simplement perquè venien a Lleida per un apadrinament o per un testimoniatge, i altres els registrem perquè ens consten que són el pare d'un sanitari que està afinat a Lleida, malgrat que el primer no ho estigui. Tampoc són representatius dels sanitaris locals, aquells sanitaris militars que només residien a Lleida el temps que durava l'episodi bèl·lic.

Intentarem conèixer quins sanitaris locals van tenir una certa **rellevància social** o prestigi professional a fi de saber quin nombre des sanitaris rellevants hi havia a Lleida. Això ho farem tenint en compte les següents premisses:

- nombre d'aparicions
- altres càrrecs socials que podien ocupar a més a més del càrrec purament professional
- residència a Lleida

Només tindrem en compte les professions sanitàries més significatives (metges, apotecaris, cirurgians, adroguers, llevadores i manescals) ja que les altres tenen molt poca importància per conèixer quins eren els sanitaris més rellevants.

De tots aquests 577 sanitaris podem considerar sanitaris rellevants a 218 dels quals 84 són metges, 21 són apotecaris, 58 són cirurgians, 35 són adroguers, 15 són llevadores i 5 són *albeitars*

NOMBRE DELS DIFERENTS TIPUS DE SANITARIS MÉS RELLEVANTS					
Metges	Apotecaris	Cirurgians	Adrog.	Llevador.	Albeit.
84	21	58	35	15	5

Taula 1. Nombre dels diferents tipus de sanitaris més rellevants.

El percentatge de sanitaris rellevants respecte a la totalitat de sanitaris documentat és 37 %

% SANITARIS RELLEVANTS RESPECTE ALS SANITARIS TOTALS	37%
--	-----

Taula 2. Percentatges de sanitaris rellevants respecte als sanitaris totals.

Per estudiar el **grau de cobertura sanitària** a Lleida hem de tenir en compte bàsicament dues variables:

1. Sanitaris residents a Lleida durant les dues centúries analitzades i que per tant exercien a Lleida

2. Quina era la població a Lleida durant aquestes dues centúries.

Quant a la primera variable, hem de tenir en compte que hem recollit 577 sanitaris durant aquestes dos-cents anys, però no hem d'oblidar tres coses:

- Que no tots aquests sanitaris desenvolupaven la seva vida professional a Lleida, ja que molts només s'hi traslladaven per fer algun apadrinament o per participar en algun testimoniatge, mentre que d'altres apareixen documentats com a familiars d'un altre sanitari i per tant, no són aptes per a conèixer la cobertura sanitària a Lleida.

- Que alguns dels sanitaris que tenim registrats els tenim en qualitat de difunts i per tant no estan en actiu des del punt de vista professional; no són tampoc aptes per conèixer la cobertura sanitària a Lleida.

- Que els sanitaris recollits durant aquests dos-cents anys només varen tenir uns anys determinats d'activitat professional. Això ens comporta introduir el concepte de "**períodes de vida professional activa**". Aquest terme el definirem en funció del període de temps que va des de la primera documentació que tenim a l'arxiu fins a la data de la seva defunció i, si no disposem d'aquesta informació, fins a la data de la seva darrera documentació.

Els dos primers punts els solucionarem fent una tria dels sanitaris en funció de com els tenim documentats. Per tant, descartarem aquells que tenim documentats

com a familiars d'altres sanitaris, perquè només venien a Lleida de forma esporàdica per un apadrinament o per a un testimoniatge o perquè apareixen documentats com a sanitaris militars o com a bits.

Això ens permet saber de forma aproximada el nombre de **sanitaris actius a Lleida** des de 1700 fins a 1900:

- 100 metges o Dr. en medicina.
- 40 apotecaris.
- 85 cirurgians.
- 61 adroguers.
- 55 llevadores.
- 19 *albeitar* o manescal.

En total 360 sanitaris.

Quant al tercer punt, la tria la fem cada 40 anys, per dos motius: el primer perquè creiem que cada 40 anys ens pot representar d'una forma bastant àmplia el període de vida professional activa d'una persona, i el segon perquè 40 és múltiple de 200, que és el temps que abraça aquest estudi.

Això ens pot comportar que, en funció del "període de vida professional activa" de cada sanitari, alguns sanitaris puguin sortir a cavall de dos períodes del nostre estudi. Aquest estudi només el farem als grups de sanitaris més representatius, és a dir, no tindrem en compte els apotecaris obrers, els estudiants de medicina, els infermers, els practicants de medicina, batxillers de medicina, personal auxiliar... ja que la seva rellevància mèdica és mínima.

1700-1740	37	24	70	46	7	9	193
1741-1780	56	17	43	34	19	8	177
1781-1820	46	3	11	-	19	-	79
1821-1860	53	4	11	-	22	4	94
1861-1900	27	12	2	1	8	2	42

Taula 4. Sanitaris registrats en els diferents períodes.

Quant a la segona variable, hem de tenir en compte que el fogatge durats aquests cinc períodes de temps varia molt, no solament per la pròpia evolució demogràfica¹, sinó pels dos episodis bèl·lics esdevinguts en aquestes dues centúries, per les epidèmies i la pobresa que va patir la ciutat de Lleida.

Josep Aparici² en la seva relació de principis de segle havia anotat que Lleida disposava de 1.500 cases, i després del setge famós a què la sotmeté Felip V l'any 1707, esmenà la xifra i la fixà en 600 cases. Aquestes -si comptem que hi devien viure una mitjana de quatre persones per casa -, si fa o no fa, els 2.353 habitants que se li assignen oficialment en el fogatge de 1719.

En el transcurs dels 67 anys que van d'aquesta data fins al cens de Floridablanca, la ciutat de Lleida guanya 8.000 ànimes. Però, si partíssim de la població que tenia abans del setge de 1707, solament n'hauria guanyat unes 2.000, sense aconseguir doblar.

Nosaltres agafem com a població lleidatana en el període 1700-1740 la mitjana de la població que obtenim tenint en compte la població de començament del segle i la de després del setge, és a dir, 4.176 habitants.

Quant al període comprès entre 1741 i 1780 agafem els 7.283 habitants que obtenim de la mitjana de 4.176 habitants i de 10.390 habitants que ens dóna el cens de Floridablanca³ a Lleida l'any 1787.

Quan al període comprès entre 1781 i 1820 utilitzarem la mitjana de 10.390 habitants que ens aporta el cens de Floridablanca a Lleida l'any 1787 i els 10.091 habitants a Lleida que ens ofereix la memòria referida al Departament de Boques d'Ebre, que el prefecte francès, Alban de Villeneuve va elaborar l'any 1813⁴. Aquesta mitjana és de 10.240 habitants.

Consta que l'any 1850 Lleida comptava amb poc més de 19.000 habitants⁵ que si fem la mitjana amb els 10.240 del període anterior obtenim, per al període comprès entre 1821 i 1860, uns 14.620 habitants.

L'any 1880 Lleida comptava amb 19.583 habitants⁶ i, per tant, considerem com a apropiat aquest nombre d'habitants per al darrer període estudiat.

PERÍODE ESTUDIAT	Núm. d'HABITANTS
1700-1740	4.176
1741-1780	7.283
1781-1820	10.240
1821-1860	14.620
1861-1900	19.583

Taula 5. Nombre d'habitants de forma aproximativa en els diferents períodes.

Coneixent aquestes dues variables, el nombre de sanitaris actius a Lleida en cada període i el nombre aproximat d'habitants en cada període ens permet calcular el grau de cobertura sanitària a Lleida durant aquestes dues centúries.

Període	Metges	Apotecaris	Cirurgians	Adroguers	Lleidores	Manescals	TOTAL
1700-1740	0,88 %	0,57 %	1,67%	1,10%	0,16%	0,21 %	4,6%
1741-1780	0,76 %	0,23 %	0,59%	0,46%	0,26%	0,10 %	2,43%
1781-1820	0,44 %	0,02 %	0,10%	-	0,18%	-	0,77%
1821-1860	0,36 %	0,02 %	0,07%	-	0,15%	0,02 %	0,64%
1861-1900	0,13 %	0,06 %	0,01%	0,0005%	0,04%	0,01 %	0,21%

Taula 6. Percentatges de sanitaris en funció de la mitjana de població en els diferents períodes.

També podem calcular la mitjana d'aquests percentatges.

Període	Metges	Aparadors	Cirurgians	Adroguers	Elevadors	Màntrecats	TOTAL
1700-1900	0,51 %	0,18 %	0,48 %	0,31 %	0,15 %	0,06 %	1,73 %

Taula 7. Percentatges del diferents sanitaris en el període 1700-1900.

Aquestes dades ens indiquen que l'1,73 % de la mitjana de la població general disposava d'algun càrrec sanitari. Aquesta proporció es pot considerar alta, la qual cosa es correspon amb un grau bastant correcte de cobertura sanitària, almenys des d'un punt de vista quantitatiu.

No dispo de dades del nivell qualitatiu, no obstant això, podria pensar-se que tal i com actuaven els sanitaris en els diferents actes mèdics documentats en les diferents partides estudiades com ara els peritatges mèdics legals, les cesàries, els aspectes epidemiològics dels brots epidèmics esdevinguts durant aquestes dues centúries etc, el nivell tècnic i qualitatiu devia ser l'adient per a l'època estudiada. He de recordar que els inicis del nostre estudi coincideixen amb les darreries dels estudis de medicina a Lleida, la qual cosa també ens fa suposar que des d'un punt de vista tècnic, Lleida almenys durant aquest període va gaudir de la perícia i del magisteri dels catedràtics i professors de medicina.

L'alt percentatge de la quasi totalitat de sanitaris que trobem en el període de 1700-1740, en comparació als altres períodes estudiats, ens confirma l'índex elevat de sanitaris que van trobar els Drs. Camps en el seu treball "**Aspectes Sanitaris de l'Arxiu de Sant Joan de Lleida en el segle XVII**". La davallada que s'observa al final del set-cents i, sobretot, en el vuit-cents, podria explicar-se per molts motius, però crec que els principals podrien ser:

- El tancament de l'Estudi General i, per tant, de les Escoles de medicina.
- El setge de 1707 que suposà un fre important per a qualsevol tipus de vida civil a la ciutat de Lleida i el fet que quan es començava a recuperar tingués lloc la guerra contra el francès.
- Els llibres parroquials a partir del vuit-cents perden riquesa cultural i cada vegada és més difícil trobar sanitaris documentats.
- Les altres parròquies de Lleida, a les darreries del segle XIX, malgrat que no gaudien de tant prestigi com la Parròquia de Sant Joan, ja van començar a adquirir més rellevància i, per tant, molts dels sanitaris de Lleida els podrem trobar documentats en els seus llibres parroquials ja sigui fent de padrins de bateig, testimonis de boda...

En el primer període predominen els cirurgians, la qual cosa es podria explicar perquè quan van tancar les escoles de medicina, molts dels metges i professors de medicina van marxar de Lleida cap a Cervera o cap a altres llocs, i això va provocar que molta part de la sanitat en aquest període fos absorbida pels cirurgians. En canvi, a les darreries del nostre estudi els cirurgians eren molt pocs, situació que podria explicar-se perquè la cirurgia restava a càrrec dels diferents llicenciats en medicina. Això ens ho confirma el fet que ja hem trobat documentats alguns metges especialistes: cirurgià dental, *cirujano oculista*, *cirujano comadrón*.

Els adroguers al set-cents i, tal com ja hem comentat en altres ocasions, van fer en certs moments d'apotecaris⁷ com és el cas dels adroguers Esteve Miret i Domingo de Dios que varen sol·licitar d'exercir com a apotecaris a causa de la manca d'aquest personal que hi havia arran de la guerra de successió. Malgrat que la seva feina era vendre drogues, productes colonials, comestibles i també dolços de pastisseria, a Lleida no sols venien aquests productes sinó que també elaboraven productes de confiteria i alimentació com la xocolata, els torrons o les galetes. També treballaven la cera de manera que hom utilitzava indiferentment la denominació d'adroguer, candeler de cera, cerer o confiter per una mateixa persona⁸. Tot això ens podria explicar l'alt percentatge d'aquests oficis a l'inici del set-cents i la poca quantitat a finals del vuit-cents.

Les llevadores es registren en els diferents períodes en funció de les citacions dels rectors quan fan batejos per necessitat.

Malgrat totes aquestes reflexions, crec que en general Lleida sanitàriament era una ciutat molt equilibrada i en la qual el sanitari tenien una rellevància social molt important.

Notes

¹ No es compta amb cap cens de població entre 1553 i 1717, i per tant, hem de basar-nos en notícies indirectes. Podem parlar, doncs, d'un creixement continuat de població des de 1680, que es veurà momentàniament aturat per la guerra de successió, i que s'accelerará molt fins a la darrerria del segle XVIII, quan s'evidència un cert estancament. (HUGUET i HUGUET, Ramona. *Els Artesans de Lleida: 1680-1808*. Lleida: Pagès Editors, 1990, pàg. 21-23).

² IGLÉSIES i FONT, Josep. *El cens del Compte de Floridablanca. 1787. (Part de Catalunya)*. Fundació Salvador Vives Casajuna. Barcelona: Gràfiques Marina, 1969, Tom I.

³ PLA i TOLDRÀ, Lluïsa; SERRANO i FLÒ, Àngels. *La Societat de Lleida al set-cents (1716-1815)*. Lleida: Pagès Editors, 1995, pàg. 21.

⁴ PLA i TOLDRÀ, Lluïsa; SERRANO i FLÒ, Àngels. *La Societat de Lleida al set-cents (1716-1815)*. Lleida: Pagès Editors, 1995, pàg. 39.

⁵ LA PAHERIA, AJUNTAMENT DE LLEIDA. *Vídeo dels 800 anys de Govern Municipal a Lleida*. Lleida: Imatge Lleida, 1997.

⁶ LLADONOSA i PUJOL, Josep. *Història de Lleida II*. Tàrraga: Ed. F. Camps Calmet, 1974, pàg. 813.

⁷ Sense anar més lluny, en l'inventari *post mortem* de Josep Balaguer i Prim, -adroguer i cerer-, a més dels estris i mercaderies del seu ofici, hi havia objectes propis d'una apotecaria. (HUGUET i HUGUET, Ramona. *Els Artesans de Lleida: 1680-1808*. Lleida: Pagès Editors, 1990, pàg. 20).

⁸HUGUET i HUGUET, Ramona. *Els Artesans de Lleida: 1680-1808*. Lleida: Pagès Editors, 1990, pàg. 20.